

انتخاب منابع اطلاعاتی

یکی از مهم ترین مراحل مجموعه سازی انتخاب منابع اطلاعاتی است. واژه "انتخاب" این مفهوم ساده را به هر ذهنی نزدیک می کند که با چند گزینه مختلف روبرو هستیم و می خواهیم از بین آن ها یک یا چند گزینه را برگزینیم. بدیهی است که گزینه هایی انتخاب می شود که مناسب تر باشد. همه ما در زندگی روزمره با چنین انتخاب هایی مواجه هستیم: انتخاب خودکار، انتخاب پاک کن و مداد، انتخاب دفتر، انتخاب دوست و هزاران انتخاب دیگر. چرا در موارد فوق باید انتخاب کنیم؟ زیرا برای مثال مدادهای زیادی در بازار موجود است و ما فقط به یک یا دو یا چند مداد محدود نیاز داریم. همچنین پول لازم برای تهیه تمام مدادها را نداریم. با این حال تصور کنید که اگر پول لازم را هم می داشتیم و تمام مدادهای عالم یا حتی یک فروشگاه کوچک را هم می خریدیم، چه اتفاقی می افتاد؟! آیا فضای لازم برای نگهداری آن ها را هم داشتیم؟ آیا حتی فرصت تراشیدن یا استفاده از همه آن ها وجود داشت؟ و ده ها مشکل دیگر...

انتخاب کتاب نیز به همین شکل است. کتاب های زیادی در روز چاپ و منتشر می شوند که پول تهیه همه آن ها را نداریم. فضای نگهداری آن ها هم وجود ندارد. فرصت مطالعه آن ها را نداریم. تازه، بسیاری از آن ها به درد ما نمی خورد. یعنی به هر دلیلی محتوای آنها مناسب ما نیست و همین طور دلایل بسیار دیگری که همه ما تمایل داریم دست به "انتخاب" بزنیم. و از بین تمام آن ها تنها برخی را گزینش یا انتخاب کنیم. شاید بد نباشد بدانید که فقط سالانه حدود ۵۰۰۰۰ عنوان کتاب در ایران منتشر می شود که حدود ۲۰۰۰۰ عنوان آن جدید و چاپ اول است و درصد زیادی از آن برای کودکان و نوجوانان می باشد. به این تعداد از کتاب ها باید مجلات کودکان و نوجوانان، فیلم ها، منابع چندرسانه ای و آموزشی را هم اضافه کرد که هر ساله منتشر می شود. قطعاً بودجه تهیه بخش کوچکی از آن را هم نداریم. بنابراین باید بتوانیم از بین آنها انتخاب کنیم.

چگونه انتخاب می شود؟

شاید پاسخ شما این باشد که "بهترین" آنها انتخاب می شود. اما سؤال دیگر این است که "بهترین انتخاب کدام است؟" یا "چگونه بهترین انتخاب انجام می شود؟"، به عبارت دیگر "بهترین انتخاب باید چه ویژگی هایی داشته باشد؟" پاسخ شما مثلاً

ممکن است این ها باشد: "محتوای آن خوب و مرتبط و معتبر باشد، نویسنده یا مترجم و یا ناشر آن معتبر باشد، و پاسخ های دیگر... این ها همان "ملاک های انتخاب" است.

اما تمام چیزهای لازم برای انتخاب خوب تنها دانستن ملاک های انتخاب یا شرایط بهترین انتخاب نیست. بلکه باید مقدماتی را قبل از انتخاب فراهم کرد. مقدمات قبل از انتخاب عبارتند از:

- شناخت خوب و درستی از نیازهای اطلاعاتی، کمیت و کیفیت آن وجود داشته باشد.
- استفاده کنندگان و ویژگی های آن ها مانند گروه های مختلف سنی، تحصیلی و سایر خصوصیاتشان شناخته شود.
- از طریق ابزارهای انتخاب و شیوه های لازم، تلاش شود تمام گزینه های احتمالی که ممکن است نیازهای اطلاعاتی استفاده کنندگان را تامین کنند شناخته شوند.
- تا حد ممکن اطلاعات تکمیلی درباره گزینه های احتمالی مانند چکیده، نقد و بررسی، قیمت و سایر اطلاعات مورد نیاز فراهم شود.
- انتخاب کنندگان تعیین شوند، معیارها و ملاک های انتخاب و آیین نامه آن تصویب و تدوین شود.
- امکانات مالی و موارد دیگر مانند محدودیت فضا و جا و مکان مشخص شوند.

موارد فوق از "مقدمات" یک انتخاب خوب است. با توجه به مزایا و معایب هر کدام از گزینه ها و رتبه آن در بین سایر گزینه ها، و متناسب با توان مالی و سایر محدودیت ها بهترین مورد یا گزینه هایی که رتبه بالاتری را کسب کرده اند، انتخاب و تهیه می شوند.

انتخاب کنندگان

تعیین انتخاب کنندگان یکی از مهم ترین، حساس ترین و پرچالش ترین مسائل مربوط به انتخاب کتاب بخصوص برای کودکان و نوجوانان است. شاید تصور کنید تصمیم گیری در این زمینه در یک محیط خانوادگی به نظر آسان تر باشد. اما این گونه نیست. زیرا انتخاب، چه در مدرسه و چه در خانواده معمولاً توسط بزرگسالانی صورت می پذیرد که خیر و صلاح کودک را هدف خود قلمداد می کنند. اما مشکل نیز از همین جا آغاز می شود که چه قدر شناخت و تجربه آن ها در خدمت نیازهای واقعی کودک می باشد؟ بزرگسالان با تجربه ها و شناخت های متفاوتی دنیای

کودکی را گذرانده اند؛ بد و خوب، زشت و زیبا، آگاه و ناآگاه، ... و یا چیزی بین آن ها. همه این تجربه ها و اطلاعات، ناخودآگاه در تصمیم گیری وی موثر هستند. به همین دلیل همواره این خطر وجود دارد که نیازهای کودک را از دیدگاه خود بررسی کند، از دنیای واقعی کودک فاصله بگیرد و وی را در معرض اطلاعاتی قرار دهد که خود می خواهد. به عبارت دیگر، غفلت از کودکی و نیازهای خاص و متنوع کودک و نیز یکسونگری و مواردی مانند آن از مشکلات اساسی است که امکان دارد خسارات جبران ناپذیری را بر کودک و آینده وی وارد کند.

البته بخودی خود ایرادی بر دخالت بزرگسالان در انتخاب برای کودک نیست. بلکه در مواردی چاره ای جز این نیست و حتی توصیه نیز می شود. انتخاب فرآیندی است پیچیده که بسیاری از بزرگسالان حتی برای خود نیز به خوبی نمی توانند انجام دهند، چه برسد برای دیگران، آن هم برای کودک. اگر چه توصیه می شود خود استفاده کنندگان تا حد ممکن در فرآیند انتخاب مشارکت داشته باشند، اما انتخاب منابع اطلاعاتی برای کتابخانه ها به گونه ای است که نمی توان تمام افراد را در این فرآیند درگیر ساخت. به همین دلیل به افرادی نیاز است که شناخت درستی از فرایندهای مختلف انتخاب و همینطور استفاده کنندگان و نیازهای مختلف آنها داشته باشند. تمام این مراحل، دشوار و حساس است. زیرا علاوه بر تخصص، مهارت، شناخت مخاطبان و نیازهای وی، بیش از هر چیزی ضروری است ذهنیت هایی که به ظاهر جنبه خیرخواهانه دارد، اما در واقع خودخواهی های ناخواسته بزرگسالان است، تغییر کند. زیرا چنین خودخواهی هایی، یقیناً بر روح و جسم و آینده کودک تأثیر منفی می گذارد.

مشکل فوق در کتابخانه های مدارس و کودکان و نوجوانان بیشتر نمود دارد تا در خانواده ها. زیرا این نهادها برای خود وظایف آموزشی و پرورشی متنوعی قائلند و به همین دلیل تلاش می کنند منابعی را متناسب با اهداف و وظایف خود تهیه کنند. این نهادها علاوه بر خطرات احتمالی انتخاب بزرگسالان برای کودکان، با دو مشکل اساسی دیگر نیز مواجه هستند: (۱) انتخاب روش و ساختار نامناسب برای انتخاب منابع مانند عدم استفاده از کمیته انتخاب یا سایر ملاحظات مربوط به انتخاب، (۲) تعیین اهداف نادرست آموزشی و پرورشی، و حتی در مواردی سوگیری های آموزشی و پرورشی توسط نهادهای آموزشی یا سازمان های فرادست آن ها؛ مانند جهت گیری های سیاسی، فرهنگی، مذهبی، ملی، منطقه ای و ... که معمولاً نهادهای وابسته به یک سازمان با آن مواجه هستند.

انتظار می رود به دلیل حضور صاحب نظران و افراد با تجربه مانند معلمان، مربیان و متخصصان تعلیم و تربیت، این مشکلات در کتابخانه های مدارس و کتابخانه های کودکان و نوجوانان حداقل کم تر شود. در صورتی که این دو نکته مد نظر قرار گیرد:

- (۱) از ساختار و روش مناسب برای انتخاب منابع اطلاعاتی استفاده شود.
- (۲) برای تعیین اهداف واقعی آموزشی و پرورشی از سوگیری های نابجای غیرعلمی احتراز شود و تمام جنبه های وجودی کودک و نوجوان متناسب با نیازهای واقعی خود آن ها مورد توجه قرار گیرد.

تشکیل کمیته انتخاب بهترین راه حل برای کاهش مشکلات احتمالی است، که در ادامه توضیح داده می شود.

کمیته انتخاب مجموعه

کمیته انتخاب مجموعه متشکل از افرادی است که در هر کتابخانه فرایند انتخاب منابع اطلاعاتی را بر عهده دارد. دلایل اصلی تشکیل کمیته انتخاب عبارت است از:

- (۱) فرایند انتخاب به تخصص های مختلفی نیاز دارد و یک نفر نمی تواند تمام تخصص ها را دارا باشد.
- (۲) مشاوره احتمال خطا را کاهش می دهد.
- (۳) از یکسונگری و اعمال سلیقه های شخصی جلوگیری می شود.

اعضای این کمیته بیشتر افرادی عالم و صاحب نظراند که با مسائل انتخاب انواع منابع اطلاعاتی بخوبی آشنا هستند و معمولاً با همکاری و همفکری یکدیگر بهترین انتخاب را انجام می دهند. تعداد اعضای هر کمیته به نوع و اندازه کتابخانه، میزان خدمات آن و ساختار سازمان مادر بستگی دارد، و معمولاً نباید زوج باشد و در کتابخانه های مدارس و کودکان بیشتر از ۵ نفر و یا کم تر از ۳ نفر توصیه نمی شود. در کتابخانه های مدارس، کتابدار یا رئیس کتابخانه، رئیس نهاد آموزشی، یک نفر نماینده از طرف معلمان، یک نفر متخصص منابع آموزشی و کمک درسی، یک نفر نماینده دانش آموزان نیز لازم است در کمیته انتخاب حضور داشته باشند. هر کدام از اعضای کمیته ضمن آشنایی با سایر متخصصان، باید ارتباط تنگاتنگی با افرادی داشته باشند که نمایندگی آن ها را پذیرفته اند. از بین این افراد یک نفر به عنوان رئیس کمیته (معمولاً

رئیس نهاد مربوط) و یک نفر به عنوان دبیر (معمولا رئیس کتابخانه یا کتابدار) انتخاب می شوند. دبیرخانه کمیته بهتر است در کتابخانه تشکیل شود و دبیر آن مسئول هماهنگی و برگزاری جلسات کمیته و پی گیری اجرای مصوبات آن باشد. کمیته باید در ابتدا جلساتی را برای تصمیم گیری درباره سیاست های کلان انتخاب، شاخص های انتخاب، آیین نامه انتخاب، و سایر جنبه های مهم مربوط به انتخاب انواع منابع اطلاعاتی و به طور کلی مجموعه کتابخانه برگزار کند. مطالب و مباحث این جلسه ها بهتر است به صورت نوشته و مدون تهیه و نگهداری شوند.

بیانیه و آیین نامه انتخاب

به خط مشی و سیاست های نوشته و تدوین شده انتخاب مجموعه، "بیانیه انتخاب" می گویند. بیانیه انتخاب در واقع پاسخ به این سؤالات است:

- چه کسی انتخاب می کند؟
- برای چه کسی انتخاب می شود؟
- چه چیزی انتخاب می شود؟
- سطح سنی انتخاب در هر موضوع کدام است؟
- محدودیت های انتخاب کدامند؟

در بیانیه انتخاب لازم است جامعه کتابخانه به دقت تعریف شود و خصوصیات و ویژگی های اصلی آن ها مانند سطح سنی، تحصیلات، و دیگر مسائل مشخص شود. با توجه به اهداف سازمان مادر (یعنی مدرسه یا نهادی که کتابخانه به آن وابسته است)، اهداف کتابخانه برای تهیه مجموعه و نیازهای اطلاعاتی مشخص شود، برای مثال آیا مجموعه برای آموزش، پژوهش یا سرگرمی است. همچنین لازم است درباره مسائل و مشکلات خاص دیگر مانند تهیه نسخه های تکراری، نحوه برخورد با منابع هدایی، نحوه وجین مجموعه، نحوه درخواست منابع و دریافت اعتراضات، و روش بازنگری در بیانیه مشخص شود.

آیین نامه انتخاب می تواند بخشی از بیانیه انتخاب یا مستقل از آن باشد. در آیین نامه انتخاب، نحوه کار کمیته انتخاب و فرایند عملیاتی انتخاب مشخص می شود. مثلا محل برگزاری جلسه، زمان و تعداد آن، نحوه دریافت درخواست ها، چگونگی دعوت از اعضا و تصویب انتخاب، نحوه اجرای مصوبات و مسائلی مانند آن در آیین نامه مشخص می شود. به نمونه ای از بیانیه و آیین نامه انتخاب برای یک کتابخانه فرضی مدرسه

در ادامه توجه کنید. با استفاده از این نمونه می توانید بیانیه انتخاب کتابخانه خود را مکتوب و مدون کنید.